

Universal Journal of Theology

e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2020 (Aralık/December)

BİR FIKİH METNİNİN İZLEĞİNDE HAREKETLE İBN NÜCEYM VE İBN HACER'İN SALGINA DAİR GÖRÜŞLERİ

*The Views of Ibn Nucheym and Ibn Hajar About The Epidemic From The
Path of A Fiqh Text*

Sefa ATİK

Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Hukuku Anabilim Dalı
Assistant Dr., Pamukkale University, Faculty of Theology,
Department of Islamic Law, Denizli /Turkey

satik@pau.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0002-7806-3971>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 25/08/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 02/12/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 31/12/2020

Atıf/Citation: Atik, Sefa. "Bir Fıkıh Metninin İzleğinden Hareketle İbn Nüceym ve İbn Hacer'in Salgına Dair Görüşleri". *Universal Journal of Theology* 5/2 (2020): 261-286.

Bir Fıkıh Metninin İzleğinden Hareketle İbn Nüceym ve İbn Hacer'in Salgına Dair Görüşleri

Öz

İnsanlık tarihi savaş, katliam, yağma talan gibi beşerî kaynaklı acılara; deprem, su baskını, fırtına gibi tabiat kaynaklı korkulara; ayrıca veba, kolera, taun gibi sıhî ve biyolojik kapanmalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu açıdan bakıldığında Müslüman toplumların böylesi içe kapanmalarla karşı karşıya kalmaması düşünülemez bir gerçektir. Diğer dinlere nispetle insanlık tarihinin en son ve en genç dini olan İslam'ın günümüzden yaklaşık beş yüz sene önce yine insanlık tarihinin kadim medeniyetlerinin yeşerdiği ve yaşadığı Mısır-Suriye ve Hicaz ekseninde üretmiş olduğu tecrübelerin İbn Nüceym ve atıf yapmış olduğu İbn Hacer'in kaleminden günümüze aktarılması dinî, medenî, sıhî ve kültürel açıdan önemli bir tecrübe ve kaynak olarak değerlendirilebilir. İşte bu makale günümüz toplumunu içe kapayan yeni bir salgın türü olan "Koronavirüs (Covid-19)"un toplum izleğinde ve belleğinde bırakmış olduğu tecrübelerin benzer salgın türleri üzerinden Memlükler dönemindeki izini sürmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, İbn Nüceym, İbn Hacer, İbn Sina, Salgın, İçe Kapanma, Dua.

The Views of Ibn Nucheym and Ibn Hajar About The Epidemic From The Path of A Fiqh Text

Abstract

The humanity has faced to human-induced sufferings such as wars, slaughters, plunders, and lootings; nature-induced fears such as earthquakes, floods, and storms; and sanitary and biological extremes such as plague, cholera, and pestilence. In that perspective, it is an unimaginable truth for Muslim societies who believe in Islam, which is the real constituent of human history, not to face with these types of extremes. The transfer of the experiences produced by Muslims, who are members of Islam, which is the last and youngest religion in human history with respect to other religions, on the axis of Egypt-Syria and Hijaz, where the ancient civilizations of human history flourished and lived about five hundred years ago, with the work of Ibn Nucheym through a religious scholar, can be considered as an important experience and source from religious, civil, sanitary and cultural perspective. This article aims to trace the experiences, which Coronavirus [(Covid-19) (a new type of epidemic that closes the society inwards)] has caused in the society's path and memory, in period of the Mamluks.

Key Words: Fiqh, Ibn Nucheym, İbn Hajar, Ibn Sina, Epidemic, İntroversion, Pray

Giriş

Başlangıçtan günümüze insanlık tarihi sağlıklı hastalığı, savaşla barışı, acıyla tatlıyı, huzurla huzursuzluğu, umutla umutsuzluğu daima birbiri içerisinde barındırarak yaşaya gelmiştir. Bahsedilen zıtlıklar bazen insanların sağlığı ile ilgili olması bakımından hastalık şeklinde, bazen onların güvenliklerini tehdit edici olması açısından savaş, kargaşa, tehdit, sınır tecavüzleri şeklinde, bazen sel, su baskınları, deprem, tsunami vb. tabiat kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz adı, sanı ve tasvirleri tarih kitaplarında zikredile gelen birçok salgın çeşidi bulunmaktadır.

Tarihin herhangi bir devrinde ortaya çıkan salgın çeşitlerine maruz kalan toplumlar kendi imkânları nispetinde salgınla mücadele etmişler ve kendi tecrübelerine göre çözümler üretmişlerdir. Üretilen bu çözüm ve uygulamalar kendileri açısından konjoktürel birer çözüm niteliği taşıırken insanlık tarihi

perspektifi ile bakıldığında bu tecrübeler gelecek kuşaklara bırakılan değerli bir tecrübe aktarımı olmuştur. Modern öncesi toplumlarda salgın türleri içerisinde ele alınan hastalıklara örnek olarak “taun (veba), tifo, kolera, grip” gibi hastalıklar zikredilirken günümüz modern toplumlarında kitlesel ve yaygın hastalıklar pandemi ismi ile etiketlenmekte ve “kuş gribi, domuz gribi, korana virüs (Covid-19)” gibi çeşitleri sayılmaktadır.

Ortaya çıkan salgınların negatif etkilerinin insanların yaşam, güvenlik, gıda gibi bedenî/ biyolojik/fizyolojik yönlerini ile sınırlı olduğu şeklinde bir kanı olsa da aslında iyice düşünüldüğünde böylesi durumların salt biyolojik olmayıp insanların psikolojik ve dinî hayatları ile de birebir etkileşim içerisinde olduğu görülecektir.

Bu anlamda ilk medeniyetlerinin kurulduğu Mısır, Suriye, Hicaz bölgelerinde 1250-1517 yılları arasında hüküm süren bir Müslüman ve Türk devleti olan Memlükler dönemi fakihlerinden İbn Nüceym'in (1520-1563) kendisine “salgın, yaygın korku ve hastalıklar” karşısında yapılması gerek hususlar sorulmuştur. Kendisinin konuya dair sunduğu mülahazalar; özelde Müslümanlar genelde ise insanlık tarihi açısından not edilmesi gereken bir husustur. Moğollar ve iç çatışmalar nedeniyle önce Anadolu'ya sonrasında Anadolu'dan güneye doğru göçen Türk boyları acısı ve tatlısı ile bazen kölelik bazen amelelik gibi dönemsel ve gündelik işlerin yanında devlet kurma, yönetme gibi hasletlerini kuvveden fiiliyata geçirmişlerdir. Böylece onlar yaşadıkları bölgelere medenî, ilmî ve kültürel değerler katmışlar, yurtlarına yapılan saldırılara karşı cansiperane bir mukavemet göstermişler, bu anlamda gerek haçlılar ve gerekse Moğol işgallerine karşı çelik bir pençe olmuşlardır.

Böylesi bir siyasi ve kültürel ortamın müesses olduğu Memlükler döneminin sonuna doğru yaşamış olan Hanefî fakih İbn Nüceym *el-Bahrü'r-râ'ik* ve *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserleri ile Hanefî ilim havzalarında etkisini devam ettirmiştir. Hatta *el-Eşbâh Mecelle*'nin kaynaklarından birini oluşturmuştur.¹

Çalışmada taun hakkında kendisine soru yöneltilen İbn Nüceym'in zihnindeki salgının mahiyet ve muhtevasını anlayabilmek için atfı yapmış olduğu kaynaklar zikredilmiş ve bunların içerisinde en temel referans metin olan İbn Hacer'in eserine müracaat edilmiş, böylece salgının mahiyet ve serüveni tasvir edilmeye çalışılmıştır.

Salgın konusu günümüz toplumlarında küresel bir tedhiş halini almış ve insanlar klasik ve modern tüm çözüm yöntemlerini gündeme taşımışlardır. Aynen bunun gibi insanlık tarihinin herhangi bir döneminde konuya dair çö-

¹ Ali Himmet Berki, *Mecelle* (İstanbul: Hikmet, 1982), 10.

zümelerde kullanılan araçlar, çözüm arayan kaynak ve müellifler önem arz etmektedir. Böylesi bir eser ve kaynakça² tespiti aynı zamanda tarihte ilmî ve sihhî bir konu ele alınırken nasıl bir yol takip edildiğini de önümüze koyacaktır. Bu durumda günümüz insanları Müslüman âlimlerin hangi tecrübelerden ve bilgilerden faydalandığı konusunda ve onların ilmî ve kültürel düzeyi hakkında genel çerçevede bilgi edinilmiş olacaktır.

İbn Nüceym salgın hakkında kendisine sorulan sorulara cevap verirken geleneksel bilgi birikimini dikkate almış ve kendisinden önceki alimlerin eserlerine atıf yapmadan geçmemiştir. O, böylece ilmî bir çalışmada bulunması gereken hiyerarşi ve yöntemlere de dolaylı olarak değinmiş olmaktadır.

Bu anlamda İbn Nüceym'in aşağıda değineceğimiz faidedeki duaya ilişkin bilgiyi bir eserden alıntıyla kitabında yer verdiğini cümlelerin hemen girişinde "fi'd-duâ bi-raf'î't-tâun" başlığının açıklamasında Şârih Hamevî'den öğreniyoruz. Hamevî'ye göre bu eser Şâfiî fakihî (ö. 926/1520) Zekeriyyâ es-Süneykî el-Ensârî'ye ait "*Tuhfetü'r-râğibîn fi beyâni emri't-tevâîn*" isimli eserdir.³ Zekeriyyâ el-Ensârî'ye ait bu eserin⁴ mukaddimesine bakıldığında bu kitap, İslamî literatürde genel kabul gören bir eserin muhtasarı olmaktadır. Zekeriyyâ el-Ensârî, eserin mukaddimesinde İbn Hacer'e ait ana metnin taun konusunda otorite metin olduğunu fakat eserin itnap içerdiğine dair ilmî eleştirilerin bulunması üzerine eseri 14 bölümde ihtisar ettiğini ifade eder.⁵ Bu eser İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449)'nin *Bezlü'l-mâ'ûn* isimli eseridir.

İbn Nüceym, İbn Hacer el-Askalânî'ye taun, veba, maraz-ı âmm konusunda atıf yapsa da onun böylesi durumlarda toplu dua yapılamayacağı ve bu uygulamanın bidat olduğuna⁶ dair görüşüne katılmaz hatta onun boşu boşuna sözü uzattığını bilakis bunun caiz bir uygulama olduğunu ifade eder.⁷ İbn Nüceym'in referans olarak kullanmış olduğu İbn Hacer'in ilgili eserine müracaat edildiğinde salgınların yeni bir imtihan türü olmadığını hatta İbn

² Bu eserlerin listesi hakkında bk. <https://majles.alukah.net/t182291/> (Erişim 3 Mayıs 2020)

³ Ahmed b. Muhammed el-Mısırî Hamevî, *Çamzû 'uyûni'l-beşâ'ir 'alâ mehâsini'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (Lübnan: Dâru kütübî'l-ilmîyye, 1405), 4/132.

⁴ Eserin el yazması Muhammed b. Türkî et-Türkî kütüphanesinde bulunmaktadır. Asıl nüsha ise İskenderiye Belediye kütüphanesindedir. 9876/5074. Majles Alukah/El-Meclisü'l-İlmî. "*Tuhfetü'r-râğibîn fi beyâni emri't-tevâîn*". https://www.alukah.net/manu/files/manuscript_7844/thft-alraghbyn-fy-byan-amr-altawaein.pdf Erişim 3 Mayıs 2020.

⁵ Majles Alukah/El-Meclisü'l-İlmî, "*Tuhfetü'r-râğibîn fi beyâni emri't-tevâîn*" (Erişim 3 Mayıs 2020)

⁶ İbn Nüceym, İbn Hacer'e tarizde bulunsa da Eşbâh şârihi de İbn Hacer'e paralel cümle kurar ve bunun bidat olduğunu ifade eder. Hamevî, *Çamzû 'uyûni'l-beşâ'ir 'alâ mehâsini'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 4/132.

⁷ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 332-333.

Hacer, Benî İsrâîl'in tuğyanları nedeniyle ortaya çıkan taun hastalığı, onlardan yetmiş bin ile yüz bin arası insanın ölümüne sebep olduğunu aktarmaktadır.⁸

Yine İbn Nüceym, İbn Hacer'in görüşüne itiraz ederken Hanefî fıkıh birikiminin önde gelen fakihlerinden İbnü'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457) *Fethu'l-kadîr* isimli eserinden referansla korkuların yaygınlık kazandığı anlarda namazlarda kunut duası okumanın mensuh olmadığını bilakis hükmünün devam ettiği bilgisini nakletmektedir.⁹ Ayrıca o, konuyu ele alırken "Tabib-i hâzıkların önderi reis Ebû Ali İbn Sîna'nın dediği tıbbî uygulamalar harekete geçirilmeli" diyerek İbn Sîna'ya (ö. 428/1037) işaret etmektedir.¹⁰

Dolayısıyla bu makale İbn Nüceym ve İbn Hacer'in yaşadığı sosyo-kültürel ve dinî ortam, meselenin bağlamı, İslam tarihindeki meşhur taunlar, İbn Hacer'in kaleminden İslam tarihinde taunun dünya turu ve taun edebiyatı, İbn Nüceym'in eserlerinde salgına yaklaşım, salgın ve yaygın korkuların kapsamı ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

İbn Nüceym ve İbn Hacer'in Yaşadığı Sosyo-Kültürel ve Dinî Ortam

İbn Hacer ve İbn Nüceym, Mısır ve Suriye'de kurulan büyük Türk devletlerinden birisi olan Memlükler döneminin sonunda yaşamıştır. Memlük devleti tarih sahnesine çıkışından itibaren özellikle Haçlılar ve Moğollara karşı bırakan başarılarıyla temayüz¹¹ etmiş olup yaklaşık 250 yıllık iktidar döneminde imar ve inşaa faaliyetlerini harekete geçirmişlerdir. Ayrıca Memlükler Sünnî paradigmanın bu bölgelerde kök salması için Sünnî dört mezhebin her biri için ayrı ayrı birer Başkadılık makamı tahsis etmesi ile bilinmektedir. Halkın çoğunluğunun Şâfiî mezhebine mensup Müslümanların oluşturduğu Memlükler coğrafyasında devlet, adlî ve dinî yapıda (adliye binasındaki dârü'l-adl'de) her mezhebe bir Başkadılık tahsis ederek din-devlet dengesini kurmayı başarmıştır.¹²

İslam dünyasında Memlüklerin tarih sahnesine çıkmış olduğu zaman diliminde (VII./XIII.asır) Moğolların Bağdat'ı istilası ve Hristiyan devletlerin Endülüs'te Müslümanlara yönelik kısımları gibi büyük hadiseler zuhur etmiştir. Bu olumsuz sosyolojik ortam bölgedeki ulemanın en güvenli liman olarak görülen Memlük devletine göç etmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu beyin göçü Memlük devletindeki ilmî hayata büyük bir canlılık kazandırmış özellikle dinî ilimlerde İslam tarihinin belki en zengin bilimsel mahsullerinin

⁸ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, thk. Ahmed Isâm Abdülkâdir el-Kâtib (Riyad: Dâru'l-âsıma, ts.), 82.

⁹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 331.

¹⁰ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 333.

¹¹ Fatih Yahya Ayaz, "Mısır ve Suriye'de Kurulan Devletler (Memlükler)", *Müslüman Türk Devletleri II*, ed. Mehmet Şeker (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 9/443, 456.

¹² Ayaz, "Mısır ve Suriye'de Kurulan Devletler (Memlükler)", 9/502-503.

ortaya çıkmasına vesile olmuştur. İslam dünyasının en büyük hekimlerinden, küçük kan dolaşımını keşfiyle meşhur olan İbnü'n-Nefs (ö. 687/1288) Dımaşk'taki tıp medreselerinde yetişmiştir. Yine Osmanlıların ilk dönem âlimlerinden Davud-i Kayserî (ö. 751/1350) ve Molla Şemseddin Fenârî (ö. 834/1431) gibi şahsiyetlerin Kahire'deki medreselerde tahsil görmüş olduklarının altı çizilmelidir.¹³

Bu anlamda örneğin dinî bilimlerde tefsir alanında Kurtubî (ö. 671/273), İbn Kesîr (ö. 911/1505, Celâleddîn el-Mahallî (ö. 684/459) ve Suyûtî (ö. 911/1505); Hadiste Muhyiddîn en-Nevevî (ö. 676/1277), Zehebî (ö. 852/1347) ve İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449); fıkhıta İzzeddîn b. Abdisselâm (ö. 660/1262) ve İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) Memlükler dönemi önde gelen âlimlerdendir.¹⁴

Meselenin Bağlamı

İbn Nüceym *el-Eşbâh ve'n-nezâir* eserini 7 bölüm üzerinden ele almaktadır: 1- Kavâid (Bu bölümde Mecelle'nin mukaddimesinde söz konusu olan genel hükümlere kaynaklık yapan, *niyetsiz sevap olmaz, işler maksatlarına göredir, yakîn şek ile zail olmaz, meşakkatler teysîri celbeder, zarar izale olunur, adet muhakemdir*, gibi genel kurallar işlenmiştir). 2- Fevâid 3- el-Cem' ve'l-Fark 4- Elgâz 5- Eşbâh ve'n-Nezâir 6- Hiyel 6- Hikâyat.

Müellif, "Taun" konusunu el-Cem' ve'l-Fark (fıkhın dış görünüş bakımından birbirine benzeyen, ancak hüküm ve hukukî değerlendirme açısından farklı olan veya şekil itibariyle farklı oldukları halde aynı hükme tâbi meselelerini konu edinen bir ilim dalının adı¹⁵ olan *el-Cem' ve'l-Fark* bölümünde *Ahkâmü'l-cum'a* ana başlığı altına yerleştirdiği bir "fâide" alt başlığı ile ele almıştır. Yani cami ve cuma adabı, cami ve cumaya gelmesi ve gelmemesi gerekenler, cami ve cumaya gelmemeyi meşru kılan haller¹⁶ ve "Bir Faide: Taundan kurtulmak için dua" alt başlığında ele almaktadır.¹⁷

Buna ilave olarak İbn Nüceym'in atıf yapmış olduğu en temel kaynak olan İbn Hacer el-Askalânî'nin *Bezlü'l-mâ'ûn fî fevâid fazli't-tâ'ûn* isimli eserinin içeriği meselenin bağlamını oluşturmakta önemli bir yer tutmaktadır.

İslam Tarihindeki Meşhur Taunlar

İbn Nüceym gerek İbn Hacer'e gerek sözlüklere atıf yaparak maraz-ı âmm nitelikli taunlardan bahsetmekte ve bu nitelikteki umumi salgın ve korku hal-

¹³ Ayaz, "Mısır ve Suriye'de Kurulan Devletler (Memlükler)", 9/508-509.

¹⁴ Ayaz, "Mısır ve Suriye'de Kurulan Devletler (Memlükler)", 9/510-511.

¹⁵ Şükrü Özen, "Furûk", TDV (İstanbul: TDVDİA, 1996), 13/223.

¹⁶ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (Lübnan: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1437), 320-321.

¹⁷ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 331.

lerine dair dinî ve sıhî bazı sonuçlar yüklemektedir. Bu durumda muhayyiledeki salgın nedir, nerelerde zuhur etmiştir sorusu önem arz etmektedir. İşte bu ve bundan sonra gelen başlık İbn Nüceym'in muhayyilesindeki korkunç salgınların izini sürmeyi amaçlamaktır. İbn Nüceym'in kendisine atıf yaparak konuyu ele almış olduğu muhaddis İbn Hacer'e göre, "olumsuz sonuçlar veren açlık, kıtlık, sıtma ve nezle sebebiyle kitlesel ölümler gibi birçok belaya taun denilse"de İslam Tarihinde ölümle sonuçlanan temel beş olay vardır.

1-Şîraveyeh taunu: Hz. Peygamber döneminde Medâyin'de olmuştur

2-Amvâs taunu: Hz. Ömer zamanında Şam'da ortaya çıkmış ve 25 bin kişi ölmüştür.

3-Câruf taunu: Her şeyi silip süpüren ve küreyen taun anlamında gelen bu vaka hicrî 69. yılında gerçekleşmiştir.

4-Fityân taunu: Gençleri götüren taun anlamında gelen bu vaka hicri 89. Senesinde ortaya çıkmıştır. Bu taunda daha çok genç kızlar ölmüştür.

Ziyâd b. Ebîhâ'nın Öldüğü Taun.¹⁸

İbn Hacer'in Kaleminden İslam Tarihinde Taunun Dünya Turu ve Taun Edebiyatı

Bu bölümde İbn Hacer'in dilinden taun virüsüne dair tarihî kayıtlar, notlar, anlatılar naklederek modern öncesi insanlık tarihinde cereyan eden taun vb. hastalık türlerinin insanlar üzerinde bıraktığı korku, tedhiş ve tedirginliği nakledeceğiz. Deyim yerindeyse tam bir tedhiş ve içe kapanma halini gözlemleyeceğiz. Bu süreçte bu taun türünün İslam ülkelerindeki seyahatine ve etkilerine değinerek taun edebiyatına vurgu yapmış olacağız. İslam tarihi dışındaki taun edebiyatına dair anlatı ve kayıtlar gerek yazılı ve gerekse görsel yayınlarla ülkemiz insanlarının bilgisine ve idrakine taşınmış olsa¹⁹ da bunun İslam tarihine dair izdüşümü hakkında çok güçlü bir anlatının henüz kayda geçirilmediğini görmekteyiz. Bu anlamda İbn Nüceym'in atıf yapmış olduğu İbn Hacer'in dilinden edebî bir taun tasvir ve anlatısı okuyacağız. Bazen bu anlatılarda -her ne kadar kendisi tarihçi olmasa da- tarihçilerden nakil yapmış olması hasebiyle İbn Hacer'in mübalağaları hissedilmektedir. Çünkü ileriki bölümlerin bir yerinde değindiği gibi tarihçi bunu bizzat yerinde görüp duymamış ama aracı bir hocadan nakletmiştir.²⁰ Metinde geçen "Ta'un" kavramını günümüz dil ve mantığı ile senkronize olması amacıyla "virüs" olarak çevrilecek zaman zaman kaynak dilin gücünü korumak amacıyla parantez içi orijinal ifadeler belirtilecektir. İbn Hacer'in dilinden kendi dönemine kadar

¹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 361 vd.

¹⁹ Bu anlatılara dair bkz. M. Kemal Temel, *Gelmiş Geçmiş En Büyük Katil: 1918 İspanyol Gribi*, Betim, İstanbul; 2015. Star.com.tr/Acik-Görüş," Savaş Zamanı Salgın, Salgın Zamanı Savaş (Erişim 17 Nisan 2020).

²⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 371.

olan virüs salgınları kronolojik olarak ele alınacak ve böylece olayın sosyal, siyasal, kültürel ve hatta antropolojik boyutlarına dair izlenimler edinilmiş olacaktır. Ayrıca bu tecrübelerin İbn Nüceym'in yaklaşımına olan etkisine dikkat çekilecektir.

Tarihçilerin aktardıkların göre Amvâs taunu, Musâ el-Eş'arî zamanındaki Kufe taunu, Muğire b. Şu'be'nin kaçmak zorunda kaldığı veba çeşitleri İslam tarihinin ilk dönemlerinde zuhur etmiştir. Ki hicrî 50 yılında zuhur eden son vebadan Muğire b. Şu'be her ne kadar kaçmaya çabalasa da bu taunda vefat etmiştir. Diğer yandan hicrî 60 yılında Mısır'da bir taun, sonrasında Abdülaziz b. Mervan'ın vefatı senesinde yeni bir virüs vakası görülmüştür.²¹ İleriki zamanlarda, "Tâunu Eşref" zuhur etmiştir. Bu virüs, "hacılara virüs dokunmaz" ön kabulünün olduğu bir dönemde hacılar Vâsit şehrinde geçerken zuhur etmiş neticede hacılar oradan ileriye geçememiştir. Sonra Şam'da "Tâ'unu gurâb (*Karga virüsü*)" ortaya çıkmıştır. Sonra Basra'da Ramazan ayında bir virüs ortaya çıkmış ve virüs her gün neredeyse bin cenaze defnettirmiştir. Tarihçilerin buraya kadar aktarmış oldukları tüm virüs vakaları Emevî döneminde olmuş, ilgili virüs vakaları Emevî iktidarı üzerinden bir okumaya tabi tutulmuş, onların zulüm, haksızlık ve zorbalıkları üzerinden virüs vakaları yorumlanmıştır. Nitekim Emevî iktidarları döneminde Şam'da virüs vakaları hiç inkıta bile uğramamıştır. Öyle ki Emevî yöneticileri virüs ortaya çıktığında şehri terk ederler şehir dışlarında özel mekânlar inşa ederlerdi. Bu şekil virüs okuma ve yorumları "Abbâsî iktidarları döneminde virüs vakaları ortaya çıkmamış mıdır" sorusunu akla getirmekte, aşağıda değineceğimiz gibi kaynaklarda geçtiği üzere Abbasi döneminde de bu tür vakalar ortaya çıkmıştır ama Abbâsî dönemi virüs vakaları Emevî iktidarları dönemlerine nazaran daha hafif geçmiştir. Nitekim bazı Abbasî devlet adamları halka "Elhamdülillah, biz iktidara geldikten sonra üzerimizden virüs vaka ve salgınları uçup gitmiştir" demeye başlamışlar, böylesi demelerde halktan cüretkâr birisi "Taun ve sizin iktidarınızı biraya getirmemesi Allah'ın adaletidir ki sizin iktidarınız tek başına virüs olarak zaten yeter" şeklinde onlara nazire yapmıştır. Öyleyse, Abbâsîler döneminde nerelerde virüs salgınları ortaya çıkmıştır, sorusuna şöyle cevap verilebilecektir:

Hicrî 134 yılında Rey, 146 yılında Bağdat ve 221 yılında Basra'da genel virüs (veba/taun) vakaları görülmüştür. Bu salgında birçok kişi ölmüş, hatta yedi çocuk sahibi olan bir ailenin tüm çocukları aynı gün içerisinde vefat etmiştir. İlerleyen tarihlerde Irak'ta muhtelif salgın vakaları olmuş hatta 346. yılında olan vakada ülkenin kadısı işyerine gitmek için evinden çıktığında yolda virüs (veba/taun) isabet etmiş ve resmi elbisesi ile vefat ettiği bilgisine tarihi kaynaklarda yer verilmiştir.²²

²¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 362.

²² İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 364.

Hicrî 423 yılında Hint ve Acem'de coğrafi bazda bir virüs vakası olmuş, virüs Gazne, Horasan, Cürcan, Rey, İsfahan ve Cebel mintikasında yoğunlaşmış sonrasında Hulvan'a sıçramış, oradan Musul'a uzanmıştır. Anlatıldığına göre bu virüsün ölümcül sonucu sadece İsfahan'da bin cenaze bırakmış olmasındır. Bu virüs Musul ile de yetinmemiş Bağdat'a ulaşmıştır.²³

Hicrî 425 yılında Şiraz'da bir virüs salgını başlamış o kadar etkili olmuştur ki cenazeleri defnedecek birey sayısının azlığından evlerin kapısı, yan yana dizilen cenazeler nedeniyle kapalı kalmıştır. Bu virüs, turunu Ahvaz, Basra ve arkasından yine Bağdat'ta tamamlamış geride birçok acı ve gözyaşı bırakmış ölü sayısı yetmiş bin ile telaffuz edilmektedir.²⁴

Hicrî 436 yılında ortaya çıkan virüs dalgası Musul, Cezire ve Bağdat'ı vurmuş geride üç yüz bin cenaze bırakmış öyle ki Musul camii imamı dört yüz kişinin cenazesini bir namazla²⁵ kıldırmıştır.

Hicrî 448 senesinde önce Şam ve Mısır hattında sonrasında Bağdat ve tekrar Mısır'a ulaşan vebadan her gün on bin kişi ölüyordu.²⁶

Birinci Büyük Taun: Bu arada hicrî 449 yılına ait Buhara'dan gelen bir mektupta anlatıldığına göre Buhara'da eşine rastlanmamış bir virüs vakası olmuş, insanlar virüs korkusu ile beldelerini terk etmişler evlerini terk eden insanların adedi 18 bin rakamına ulaşmış evlerinden çıkamayanlar ise ölmüştür. Burada ortaya çıkan ölü rakamı 1.650.000 (bir milyon altı yüz elli bin)dir. Sonrasında bu virüs dalgası Azerbaycan, Ahvaz, Vâsıd, Basra'ya ulaşmıştır. Bu süreçte ölenlerin çokluğunu "açmış oldukları çukurlara insanları yirmili otuzlu gömüyorlardı" ifadesinden anlayabiliriz.²⁷

Semerkant ve Belh'de ortaya çıkan veba salgınında günde 6000'den fazla insan ölüyordu. Durum öylesine vahamet arz ediyordu ki insanlar gece ve gündüz gasl, teçhiz ve defin işleri ile uğraşıyordu. İnsanların bazılarının ölümü kalpten gelen kan basıncı ile burundan çıkan bir kandamlası akabinde gerçekleşiyordu. O kadar ki burundan çıkan şey belki bir kurtçuk idi ama kimse bir şey anlayamıyor sadece insanların ölümü seyredilmek zorunda kalınıyordu. 2 bin'e yakın evin kapısı kapanmış kimse korkudan evlerine giremez olmuştur. Akabinde insanlar tövbe etmişler, sadaka vermeye başlamışlar, şarap kırbalarını dökmüşler, mescit ve Kuran'a yönelmişler, eğlence aletlerini atmışlardır. Bu süreçte insanlar vebanın nedenini işlemiş oldukları günahlar olduğunu düşünmüşler, evinde şarap bulundurmanın öleceğine kanaat getirmişler, örneğin virüse duçar olmuş can çekişmede olan adamın evine gir-

²³ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 364.

²⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 365.

²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 365.

²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 366.

²⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 366.

diklerinde adam kilerindeki şaraplara işaret ederek onların dökülmesini emretmiş akabinde de iyileşmiştir. Bu öylesine bir hazin süreç idi ki bir ilkokul öğretmenin yanındaki dokuz talebesinin hepsi vefat etmiştir.²⁸

Merkezi Türkistan olup sonrasında sırası ile Kaşgar, Fergana ve Semerkant'a ulaşmış olan başka bir virüste Semerkant'ta iki yüz otuz altı bin kişi ölmüştür. Virüs Belh ve Maverainnehir'e uğramadığını duyan insanlar Buhara'dan, Belh'e doğru yola çıkmış Belh ribatlarına ulaşan insanların hepsi ölmüş, ancak Belhlilerle temas kurulmadığı için onlara bir şey olmamıştır.²⁹ Maalesef ölenlerin çoğunluğunu kadınlar, çocuklar, gençler ve engellilerin oluşturduğu bilgisi verilmektedir.

Hicrî 445 senesinde Mısır'da başlayan ve 6 yıl süren virüs bahar mevsiminde başlamış sonbahar girinceye kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında ölen kişi sayısı seksen bin'dir.

Hicrî 452 yılında ortaya çıkan virüs dalgası bu sefer Hicaz ve Yemen'i vurmuş birçok köy ve kasaba halkı telef olmuş, oraya girenler de ölmüş ve bir daha bu beldelerin yüzüne bakan olmamış.

Hicrî 455 yılında virüs dalgası yönünü Mısır'a çevirmiş on aylık bir sürece yayılmış ve geriye günlük bin cenaze bırakmıştır.³⁰

Hicrî 469 senesinde Dimeşk'te bir virüs salgını çıkmıştır. Müellifin anlattığına göre bu vakitler Dimeşk'in nüfusu yüz bin civarındadır. Bu virüs sonucunda nüfus üç bin beş yüze inmiştir. Örneğin bu zaman zarfında Dimeşk'de 240 fırıncı (habbâz) var iken bu fırıncılardan geriye sadece ama sadece iki tane kalmıştır.³¹

Hicrî 478 yılında Irak'ta ortaya çıkan virüs salgını dünyayı kaplamıştır. Bu virüsün savaştığı kesim yolcular olmuştur, bu yüzden hemen tedbiren insanların geçiş yolları kapatılmıştır.

Hicrî 575 yılında yine Bağdat'ta kitlesel ölümler görülmüştür.

Hicrî 577 yılında Mısır'da toplu ölümler görülmüş ama "bu sefer taun sebebiyle değildir" şeklinde kayıtlara geçmiştir.

Hicrî 600'lü yıllara gelindiğinde tarihler ilk vakayı 633 yılında Mısır'da kayda geçirmiş ve bu vakada çok büyük kayıp yaşanmıştır.

İkinci Büyük Taun: Hicrî 749 (1349) yılında şimdiye kadar benzeri görülmemiş "tâunu umûmî" ortaya çıkmış şarkı ve garbı kaplamıştır. Bu dünya turuna çıkan virüs hicrî 715 yılında başlamış 749 yılına kadar devam etmiştir.

²⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 366.

²⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 367.

³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 365.

³¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 367.

İslam tarihçilerinin kayıtlarına göre bu virüs yaklaşık 35 yıl sürmüş ve muhtelif beldeleri gezmiş hatta bu virüs Kâbe'ye dahi girmiştir.³²

İbn Hacer'in anlattığına göre tarihçilerin en çok üzerinde durduğu ve konuştuğu salgın "749 (1349) senesi salgını" olup tarihçiler olayı gayet trajik bir şekilde anlatmaktadırlar. İbn Hacer bu büyük salgına ilişkin haberi tarihçi Zeynüddîn el-Verdî (ö. 749/1349)'den -kendisi de aynı vebadan vefat etmiştir-³³ nakletmektedir. İbn Hacer'in dediğine göre tarihçiler bu anlatı ve nakilde aşağıda geleceği üzere ağıt içeren şiirsel ve müzikal bir dil kullanmışlardır:³⁴

[Ne Çin diyarları korunabilmiş ne de kaleler sahibi memleketler. Hintliye sorsan sana avucunu ovuşturacaktır. Mâverâunnehir taraflarını kırdı geçirdi, sonra Acem'e hücum etti. Hataylıların arazilerinden geçerek Kırım'ı kırdı geçirdi (karame el-Kırime). Sonra okunu Rum diyarlarına çevirdi (Ramâ er-Rûma). Kıbrıs, Cezayir derken Kahire'yi de kahretti (Kahare el-Kahirate) geçti. Bir seher vakti gelen bir afet olarak Mısır'a gözünü dikti. Öyle ki İskenderiye halkını evde mahpus tuttu. Libya'dan çıkarak Gazze ile gazaya girişti (Ġazâ el-Ġazzate). Askallan'ı salladı, Akka'yı ısırdı geçti. Mukaddes şehir Kudüs'e uğradığında oradan birçok şehit alarak orayı temizledi, hatta Kubbetü's-Sahra'ya sığınanları da unutmadı onların da kalbini söktü geçti. Şayet Allah'ın rahmet kapıları bize açılmasıydı yerkürenin kıyameti kopmuş demektir, rahmet kapısı açılmasaydı kıyamet kapısı açılacaktı.

Durmadı, yolculuğa devam etti, aşılmayacak merhaleleri ve sahilleri aşarak Sayda'yı avladı, Beyrut'un üzerine abandı, Dimeşk'e göz dikti ve oraya bağdaş kurup oturdu.³⁵ Günlerce, binlerce kişinin canına okurken çok emek çekmedi, bir kaşıntı bir alerjik hal ile iş gördü gitti. Humusu sakatladı, Hama'nın gelinlerini kocasız bıraktı.³⁶ Sonra Maaratü'n-Numan'a yöneldi ve oraya "benim sana bir şey yapmama gerek yok, bela olarak sen ve Hama birbirinize yetersiniz" dedi. Arkasından Sünnî ve Şîilerin yaşadığı Sermin ve Fu'taya yöneldi. Sünnîlerin canını bir kılıçla alırken Şîileri yere serdi gitti. Derken Antakya'nın üzerini kapladı. Bu arada Şeyzer ve Hârim gibi kenarlarda kalmış, göz doldurmayan, nüfus kalabalığından yoksun yerlere vardığında onlara "Benden korkmayın, zaten gözden düşmüş yerlerde yaşayanlar vebâ hastalığından muaftır (el-emkinetü'r-reddiyye, tasihhu fi'l-ezmineti'l-ve-beiyye) dedi. Virüs, buraların akli başında insanlarını yanına alarak yüksek

³² İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 368, 371.

³³ Ali Şakir Ergin-İsmail Durmuş, "İbnü'l-Verdî, Zeynüddîn", *TDV* (İstanbul: TDVDİA, 2000), 21/239.

³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 371-379.

³⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 372.

³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 373.

kalelere ve yüce tepelere yöneldi. Haleb'e yönelse de şükür ki Haleb'i bitiremedi".³⁷

Ola ki bir adam yere tükürse sonrasında onlardan birçok insanı ademe götürürdü. İki gün geçmezdi ki kişi kendini kabirde bulurdu. Güzel Allah'ım biliriz ki bu virüs senin görevlendirdiğin bir faildir, ancak sen emredersen bu fail bizden uzaklaşır. Çünkü öylesine bir faildir ki o, girdiği evin fertlerini almadan çıkmaz, lamba ile adam arar, bu yüzden ona "Tâ'unü'l-ensâb" denilmiştir. Sakin gelir sakin gider inşallah. Benim anladığıma göre bu salgın Hz. Peygamberin (Taundan ölen şehittir) diyerek uyarıda bulunduğu ölümden başka bir şey değildir.³⁸

Oysa diğer yandan insanlar tıp kitaplarının tozlu sayfalarına yeniden yeniden bakmaktalar, taze ve ekşimsi gıdalara yönelmekteler, Ermeniya'dan hastalığa şifa olduğunu düşündükleri çamur ve toprak getirmekteler bazen onu içmekteler ve bazen onunla çamur banyosu yapmaktalar. Ayrıca vücut mizaçlarını dengede tutmak için çaba sarf etmekteler, amber ve kafur gibi güzel kokularla evlerini buhurlamaktalar, yakut yüzük takılmaktalar, soğana yüklenmekteler, sirkeyi hem içmede hem ilaç olarak kullanılmaktalar.].³⁹

İbn Hacer'in tarihçiler aracılığı ile naklettiği rivayetlerden hareketle belirttiğine göre virüs salgının kargaşaya neden olduğu bu ortamda haksız kazanç elde etmek isteyen gruplar da ortaya çıkmıştır. Yani bu arada virüs kapanmalarının başka bir vechesi ise virüsün kazandırdığı kesimdir. İbn Hacer'e göre kendilerine fırsat doğmuş kesimler cenaze işlemleri ile uğraşanlar ve mezar kazıcılarıdır. Hatta işlerin yoğunluğundan "bugün git yarın gel", bugün doluyuz" şeklinde naza bile çekmektedirler.⁴⁰ Bu durum devlet yetkililerine şikâyet olarak ulaşmış ve devlet, cenaze defin işlemlerinin ücretsiz olduğunu ilan etmiş, hemen cenaze işlemleri için vakıflar kurulmuş böylece insanlara umut yüklenmiştir.⁴¹

Virüs salgınlarının farklı toplumlardaki etkisine gelince İbn Hacer'e göre Müslüman toplumların yaşamış olduğu bu tedhiş halinden civarda bulunan Sîs (Tarsus- Antakya arası) halkı mutludurlar. Sanki onlar, bu tedhiş hali kendilerine uğramayacak gibi davranmakta ve kendilerini güvende hissetmektedirler. Müellif onların bu mutlu hallerine şöyle tarizde bulunmaktadır:

"Zafer kazanmış edasıyla mutlu olsalar da bilmeleri lazımdır ki virüs nedeniyle Müslümanların ölümü şehadet ve ecirdir, onlar ise bu ecirden uzaktırlar. Müslümanların sabrı ibadet yerine geçtiği için böylesi bir musibete sab-

³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 374.

³⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 375.

³⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 375,376.

⁴⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 376.

⁴¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 376.

reden kişi Hz. Peygamberin 'Taun nedeniyle ölen şehittir' müjdesine nail olmuştur. Müslümanın şهادetle neticelenen bu sebatkâr tavrı ancak Müslümanların anlayabileceği gizli ve üst metafizik bir hikmet içermektedir (hâzihi'l-hafiyye tu'cibül-hanefiyye).⁴² Elbette tüm bunlar fâil-i muhtar olan Allah'ın iradesiyedir⁴³ ki nesepleri ortadan kaldıran böylesi taundan Allah'a sığınırız".⁴⁴

Hicrî 749 senesi salgını yeryüzünü *kaplamış ve belaya maruz kalma noktasında herkesi eşitlemiştir*. Hatta daha önceki salgınlar Mekke'ye girememişken bu salgın Mekke'ye de girmiş birçok hacı vefat etmiştir. *Ayrıca bu virüsle hayvanlar, yırtıcı kuşlar, kediler, köpekler, vahşi hayvanlar telef olmuştur. Tahminen o bölgelerde yaşayan hayvanların çoğu telef olmuştur.* Olayın vahametini anlamak için Kahire'de günlük ortalama yirmi bin kişinin cenazesinin kalktığını hatırlamak gerekir. Bu salgın sadece Hz. Peygamber'in şehri Medine'ye girmemiştir.⁴⁵

Böylesi kapsamlı ve uzun soluklu virüs salgınları insanlara maddî anlamda kayıplar vermişse de manevî olarak avantaj sağlamıştır. İbn Hacer'in ifadesine göre virüsün avantajları "Dünyaya ilişkin çok uzun plan yapmamak, amelleri mükemmelleştirmek, gafletten uyanışa vesile olması ve ahiret azığı hazırlığını ön plana almaktır".⁴⁶

İbn Hacer'in anlattığına göre⁴⁷ bizatihi kendisinin şahit olduğu salgında korku, panik, içe kapanma durumu yaşayan Müslüman toplumun maneviyatlarını diri tutmak için, *görülen bir rüya üzerine* Buharî okumaları, sahabe mescitlerinde "3363" kere Nuh suresi okuma grupları oluşturulmuştur. Ayrıca, imamlar tüm namazlarda kunut okumaya başlamışlar böylece insanlar dua, niyaz ve tazarru halinin zirvesine ulaşarak salgının kalkması için gönülden yakarmışlardır.⁴⁸

Yine bu bağlamda üç gün oruç tutulması ilan edilmiş, insanlar tıpkı ramazandalarmış gibi toplu dualara davet edilmiştir. Çaresizlik içerisinde bulunan büyük-küçük, Müslim-gayri müslim tüm halk hep birden topluca dua etmişlerdir. Tam dua esnasında aniden bir fırtına çıkmış, fırtına önce sarı bir toz bulutu, sonrasında kırmızı toz bulutu ve en sonunda siyah toz bulutu halinde karanlık çökmüş, bu hal üç saat boyunca devam etmiştir. Sadece sur içerisinde

⁴² İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 377.

⁴³ İbn Hacer, virüsün başkasına bulaşacağı gerçeğini (advâ) kabul etmemekte ve bu yüzden fâil-i muhtâr vurgusu yapmaktadır. İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 377.

⁴⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 376-377.

⁴⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 380.

⁴⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 378.

⁴⁷ Aynı bilgileri İbn Kesir, hicrî 749 yılı olaylarında aynen tekrarlamaktadır. İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şîrî (Dâru ihyâi türâsi'l-Arabî, 1408), 14/260.

⁴⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ün fi fazli't-tâ'ün*, ts., 381.

günlük bin kişi ölmekte ve imam bir namazla 65 kişinin cenaze namazını kıldırılmaktadır.⁴⁹

Salgının (Virüsün) Niteliği

İbn Hacer, 749 (1349) salgının niteliğine dair bilgiyi Safedî'den nakletmekte ve bu salgın, insanlara koku yoluyla (râiha), koltuk altı veya kasıklarda buğday tanesi kadar bir çöğür ortaya çıkmakta, kulağın arkasında bir çıban veya kalçada salatalığa benzer bir çıban çıkmakta, son olarak bir kısım insanlar ise kan kusarak ölmektedir.⁵⁰

Hicrî 764 yılında Kahire ve Dımeşk'te öncekilerden daha hafif bir virüs dalgası görülmüştür.

Hicrî 771 yılında tekrar Dımeşk salgını.

Hicrî 781 yılında Kahire salgını

Hicrî 791 yılında tekrar Kahire salgını.⁵¹

Hicrî 813 yılında yeni vakalar görülmüştür.

Hicrî 819 yılında yeni vakalar görülmüştür.

Kahire ve Dımeşk'te Hicrî 821 yılında yeni vakalar görülmüştür.

Üçüncü Büyük Tâun: Kahire'de hicrî 833 (1429) yılında ortaya çıkan büyük salgına "tâunu âmm" denilmiş Mısır'da bundan sonra böylesi çapta bir salgın görülmemiştir. Bu salgın diğerlerine nispetle şu hususlarla öne çıkmaktadır.

a-Önceki salgınlar kışın bitiminde, bahar mevsiminin başında ortaya çıkıp zirvesini bahar mevsiminin hemen başında görürken bu yeni salgın ise kışın başlamış bahar mevsiminde zirvesine ulaşmıştır.

b-Önceki salgınlarda virüse yakalan kişiler genellikle aklını kaybederek ölürlendi. Bu yeni salgında ise insanlar ölürlerken aklını kaybetmiyor, tersine hasret çeke çeke ve ölümü hissede hissede ölüyor ne elinden bir şey geliyor ne de eş dost akraba yardımcı olabiliyordu.

c-Bu yeni salgın hakkında insanlar birbirlerine rüya keşif keramet gibi araçlarla müjdeli haberler taşıyorlar ve akıbetin iyi olacağına dair morallerini güçlü tutuyorlardı.⁵²

Yukarıda hususiyetleri zikredilen bu yeni büyük salgın alt Mısırdaki ortaya çıkmış sonrasında Mısır'a yayılmış Rabûlevvel ayının sonlarına doğru Kahire sahillerine geçmiştir.

⁴⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 382.

⁵⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 382.

⁵¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 368.

⁵² İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 369.

841. yılında yine Mısır coğrafyasında Ramazan ayında bir vaka daha ortaya çıkmış ölü sayısı yüzle başlamış sonrasında bini geçmiştir.⁵³

İbn Nüceym'in Eserlerinde Salgına Yaklaşım

İbn Nüceym, *Resâil* ismiyle oğlu tarafından derlenen risâle koleksiyonun "Haber-i fasl hakkında ehl-i naklin kayda aldığı" hususlar başlığı ile yazılan 10. Risâlesinde genel hatları ile olaya şöyle yaklaşmaktadır: "Benim bu risâlem Suyûtî (ö. 911/1505)'nin *Müslim* şerhi üzerine yazmış olduğu bilgilerden derlemedir. Ki O, hicrî 950 senesinde Mısır'da zuhur eden taun salgını hakkında bu konuyu kaleme almıştır. Dolayısıyla taun mutad diğer hastalıklarından öte bir şeydir". İbn Nüceym, mülâhazalarını 10 noktaya terkiz eder. Tanım, kapsam ve taun sebeplerine değinir. Tauna sebep olarak Müslümanlar arasında cereyan eden günahların yaygınlığını gösterir ki bu yönüyle İbn Hacer ile aynı yolu takip eder. Konuya dair hadisleri zikreden İbn Nüceym, hadislerin içerdiği tedbir unsurlarına atıf yaparak sabredenlerin sevap kazanacağını, veba nedeniyle ölenlerin şehit olacağı müjdesini zikreder. Olayın kaza kader ilişkisini kurar. Mümin olmak şartıyla -büyük günahlar işlemiş olsa bile- salgın nedeniyle ölenlerin sevap kazanacağına vurgu yaparak topluma *dinî ve psikolojik* terapi yapar. Salgınlar nedeniyle çoğalan ölüm olaylarında zorlaşan cenaze teşyi, defin ve taziye işleminin sevap yönüne dikkat çekerek böylesi kriz günlerinde çıkarıcı yaklaşımların terk edilmesini salık verir.⁵⁴

Diğer güçlü eseri olan *el-Bahru'r-râik* isimli eserinde "talakın 'maraz'a ta'lîki" konusunda taunun tanımına değinir.⁵⁵ Ayrıca İbn Nüceym aynı eserinde "şahitlikleri kabul edilmeyecek kişiler" içerisinde taun döneminde fırsatçılık yapanları zikrederek onlar hakkında şu tetkikini not eder: "Kefen satıcının şahitliği bir şartla -taun salgınları dönemlerinde insanların zor anlarını fırsata çevirmeyi gözetleyen ve iç geçiren kişiler- kabul edilmez. Şayet kefen satıcısı işini, normal ve rutininde yapıyorsa bu durumdan istisna edilir ve şahitliği kabul edilir. Ancak fırsata çevirmek için yol gözleyen ve kefen karaborsası için iç geçirenlerin şahitliği kabul edilmeyecektir".⁵⁶ Onun bu ifadeleri aslında eserine atıf yapmış olduğu İbn Hacer'in üsteki ifadelerinde geçen kriz ve virüs fırsatçılarına karşı alınan tedbirlerin⁵⁷ dinî ve fikhî yönünü temsil eder.

⁵³ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 370.

⁵⁴ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *Resâ'ilü İbn Nüceym el-İktisâdiyye (er-Resâ'ilü'z-Zeyniyye fi mezhebi'l-Hanefiyye)*, thk. Merkezü Dirâseti'l-fıkhhiyye ve'l-iktisâdiyye (Kahire: Dâru's-selâm, 1999), 183-195.

⁵⁵ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik* (Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1997), 1/78.

⁵⁶ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/150.

⁵⁷ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, thk. Ahmed İsâm Abdülkâdir el-Kâtib (Riyad: Dâru'l-âsima, ts.), 376.

İbn Nüceym benzer yaklaşımlarını *el-Eşbâh* isimli eserinde de tadat etmiş olaya nas kaynaklı yaklaşmış, nasları yorumlayarak sebep, tedbir ve tevekkül üzerinde durmuştur. Bu yaklaşımı ile O, kendisine atıf yapmış olduğu İbn Hacer ile benzer sonuçlara varmıştır. Ancak şu kadar var ki İbn Nüceym, naslar üzerinden kendi birincil görüşünü bu şekilde ortaya koysa da aşağıda geleceği üzere İbn Sînâ'nın görüşlerine atıf yaparak sihhî tedbirlere de açıkça referans göstermiştir.⁵⁸

Salgın ve Yaygın Korkuların Kapsamı

Yukarıdan beri yapılan tasvir ve tespitlerden sonra İbn Nüceym döneminde kitlesel “salgın ve yaygın korku” denilince ne anlaşıldığı hususu da önem arz etmektedir. Günümüzde olduğu gibi salgının sadece biyolojik yönünden hareketle insanlığın biyolojik hayatını tehdit eden genel ve kitlesel “pandemik” bir hastalık mı kastedilmektedir yoksa bununla beraber “insanlığın psikolojisini ve dini hayatını tehdit eden korkular da salgın kapsamında mı ele alınmaktadır” sorusu üzerinde durmak gerekmektedir.

İbn Nüceym'in yaşadığı dönemin “geleneksel salgın ve yaygın korku” anlayışına göre insanların biyolojik, psikolojik ve dini dünyasına ilişen temel ve genel korku, endişe, zorluk, darlık, mutsuzluk ve umutsuzluk halleri “salgın” halidir. Dönemin salgın anlayışının kavramsal karşılığı “nâzile ve nevâzil, beliyye” kavramı ile ifade edilmekte ve “İnsanlık algısına ve insanların yaşam olgusuna sirayet eden şiddetli musibetler”⁵⁹ şeklinde tanımlanmaktadır. Tabii olarak bu salgın türlerinin en şiddetli olanı halk dilinde “veba” olarak nitelenen “taun” hastalığı ve salgınıdır.⁶⁰ Dönemin algısına göre taun/veba çağlarca süre gelen bir hastalık şeklinde nam salmış ve feleğin çarpması şeklinde “şedâidü'd-dehr”⁶¹ olarak nitelenmiştir. Tanımın içeriğinden anlaşıldığına göre taun hastalığı insanlık belleğinde sözcük tanımın ötesinde derin etkiler bırakmış, korku ve endişeli bir “tedhiş” psikolojisini bırakarak git/memiştir.

İbn Nüceym'in nakillerine ve kendi anlatımlarına bakılınca “veba” kitlesel tüm yaygın hastalıklara verilen isimdir. Yani günümüz tıbbiyesinin ifadesi ile pandemi, maraz-ı âmm halidir.

“Nâzile ve nevâzil, beliyye” isimlerinin altına konulan salgın türleri olarak İbn Nüceym “Yaygın ve salgın hastalıklar, depremler, ay tutulması, güneş tutulması, boran, şiddetli yağış, şiddetli rüzgâr, şiddetli gök gürültüsü, şimşek, gündüzü bir anda kaplayan karanlık ve karamsar ortam, gece aniden zuhur eden aydınlık, sürekli fırtınalar, daimî ve şiddetli kar ve çığ felaketleri, düşman saldırılarını” zikretmekte ve bunları “umûmu'l-emrâz/maraz-ı

⁵⁸ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 33.

⁵⁹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 331.

⁶⁰ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 331.

⁶¹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 331.

umûmî"⁶² kavramının altına yerleştirmekte, böylece bize salgının kavramsal karşılığını ve kapsamını çizmiş olmaktadır.

Taun Salgını ve Pandemi İlişkisi

Yukarıda da görüldüğü üzere İbn Nüceym, dönemin genel düşünce yapısına uygun olarak genel korku, endişe ve içe kapanıklık halini ifade eden kapanma durumlarını "nâzile-nevâzil-beliyye" kapsamında değerlendirmektedir. Diğer yandan bunların hastalık haline ilişkin olanını "maraz-ı amm" adı ile bir alt başlıkta ele almakta ve bu pandemik duruma "veba" salgınına örnek vermektedir. Nitekim o, İbn Hacer'den "veba, her umumi marazın genel adıdır, dolayısıyla her taun veba olmakta, ama her veba taun değildir"⁶³ naklini yapmaktadır.

Yukarıdan beri tanımı ve tasviri yapılan ve buraya kadar anlatılan klasik dönem salgınlarını günümüz tıbbî literatüründe kullanımı, yaygın "pandemi" kavramı ile ifade edebilir mi? Konuya dair çağdaş tıbbî literatürde yazılan eserlerde "bir yılda 50 milyon insanı öldürdüğü tahmin edilen 1918 İspanyol grip pandemisi, geçmiş pandemi ve epidemileri analiz etmek, tarihî kaynaklar antikiteden bugüne kadar aralıklarla grip pandemilerinin yaşana geldiğini düşündürmektedir"⁶⁴ şeklinde zikredilen ifade, vurgu ve tanımlamalara bakılınca geçmiş dönemde yaşanan bu salgınlar rahat bir şekilde, "pandemi" olarak nitelenebilecektir.

İbn Nüceym'e göre Salgına Karşı Tedbirler

Böylesi durumlarda İbn Nüceym'e göre dindar ve mümin akıl kendi sıhhi, ruhanî ve ahlakî alanını Kitap ve sünnetten hareketle temellendirme yoluna gidecektir. Nitekim öyle de olmuş aşağıda geleceği üzere dinin kutsal metinlere ve insanlık tecrübesine atıf yapmıştır.

Dinî Tedbirler

İbn Nüceym mezkûr eserinin 331-334 sayfalarında "Cuma namazının fikhî hükmüne dair" görüşleri ele aldığı bölümlerin alt başlığında "fâide"li bir bilgiye değineceğini ifade ederek bazı bilgiler vereceğini ifade eder. Elbette bir fakih olması hasebiyle kendisine sorulan sorular dinî nitelikli olacak, o da sorunun dinî tarafına eğilecek ve dinî hayatı düzenlemeye yönelik çözümlerini sıralayacaktır. Dolayısıyla soru "Taun hastalığı karşısında dinî olarak ne yapılmalı ve hastalığın def ve izalesi için ne tür dua ve ibadetle meşgul olunmalıdır" şeklinde kendisine iletilmektedir. Müellifin ifadesine göre bu soru kendisine (969/1562) tarihinde Kahire'de sorulmuştur. İbn Nüceym bu soruya ce-

⁶² İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 332.

⁶³ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 332.

⁶⁴ M. Kemal Temel, *Gelmiş Geçmiş En Büyük Katil: 1918 İspanyol Gribi* (İstanbul: Betim, 2015), 8,9,16,24.

vaben evvela tarihsel tecrübelerle atıf yapmakta ve sonrasında bir sonuca ulaşmaktadır. Çünkü kendisinin de belirttiği gibi söz konusu taunu bizzat görmüştür. Ona göre seleften halefe yani geçmişten günümüze kadar Müslüman alimler -örneğin Süfyan-ı Sevrî, Ahmed b. Hanbel gibi hadisçiler başta olmak üzere- Müslümanlar arasında böylesi bir salgın (nâzile/nevâzil) zuhur ettiğinde ve üzerlerine bir salgın indiğinde dinen onların yapması gereken adımlar şunlardır: Cemaatle kılınan sabah namazlarında imamın kunut dualarını okuması, diğer Müslümanların ise münferiden kılmış oldukları tüm namazlarda kunut dualarını okumaları tavsiye edilir. Yani tıpkı vitir namazındaki uygulama gibi Müslümanlar namazlarında kunut okuyarak yüce yaratıcılarına gönülden yakarmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber sonucu tahammül edilemeyecek derecede büyük olaylar, muhtemel saldırı ve belalar karşısında namazlarında vitir okumuştur.⁶⁵

İbn Nüceym, İbn Hümâm'ın *Fethu'l-kadîr* isimli eserinden "kitlesel salgın türleri karşısında (nâzile) kunut okumanın hükmü neshe medar olmamış ve hala devam etmektedir" alıntı içeren bir nakil yaparak Hz. Peygamber böylesi durumlarda ölünceye kadar kunut duası okumaya devam etmiştir, bilgisine ve uygulamasına değinmektedir. Hatta Hz. Peygamberin "kunut okuma" uygulaması Râşid halifeler döneminde devam etmiş ve bu anlamda Hz. Ebû Bekir, çiçeği burnunda yeni devletin doğal lideri Hz. Peygamberin vefatı ile ortaya çıkan otorite boşluğu nedeniyle Müseylemetülkezzâb öncülüğünde zuhur eden "ridde/dinden dönme" savaşında namazlarda kitlesel olarak kunut okumaya ve okutmaya devam etmiştir. Aynı şekilde Hz. Ebû Bekir kunut uygulama sünnetini Bizans'a karşı yapmış olduğu "Ecnadeyn" savaşında da sürdürmüş namazlarda ordunun arkasından kunut okutmuştur.⁶⁶

İbn Nüceym'in naklettiğine göre Hz. Peygamberle başlayan kunut okuma sünneti sonraki dönemlerde telakkî'l-kabul/genel kabul kazanmış Hz. Ömer, Hz. Ali ve Muaviye dönemlerinde devam edegelmiştir.⁶⁷

Böylesi durumlarda insanlar abdestlerini almış biçimde bedeni temizliklerini yaparak Kahire'de bulunan Cebel-i Mukaddem denilen dağa çıkarlar ve arkasından ruhani hayatlarını muhkemleştirmek için iki rekât namaz kılarlar ve akabinde kitlesel olarak dua⁶⁸ ederler. Üzerlerine gelen bu tedhiş ve korku durumunun kendilerinden izalesi için yüce yaratıcılarına gönülden yakarışa geçerler ve psikolojik yönlerini güçlendirirler. Kitlesel dua ve yakarış anında

⁶⁵ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 331.

⁶⁶ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 331.

⁶⁷ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 331.

⁶⁸ Buna mukabil, İbn Hacer kitlesel dua yerine "Rabbimiz biz kendimize zulmettik. Sen bizi mağfiret ve bize acımazsan biz kesinlikle hüsrana uğrayanlardan oluruz" ayeti ile dua edilmesini tavsiye eder. Kur'an Yolu (Erişim 02 Eylül 2020), el-A'râf 7/23. İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 331.

gönüller birbirine yaklaşır, bir gönül bin gönül olur, bin gönül bir gönül olur, böylece vahdet içerisinde kesret, kesret içerisinde vahdet teessüs etmiş olarak güçlü ve kuvvetli bir psikolojik eşik inşa edilmiş olur.⁶⁹ İbn Nüceym'in aktarıldıklarına göre bu namaz ay tutulması namazı gibi olabilir. Çünkü böylesi durumlarda dua vakti gelmiş olduğuna göre duanın ise en makbul olduğu ibadet türü içerisinde secdenin de bulunduğu namazdır. Nitekim böylesi durumda Hz. Peygamber bir münadi göndererek "es-salâtü câmiatün/toplayıcı ve kitlesel namaz"⁷⁰ diye çağrıda bulunur ve dua ve namazlarla müminlerin psikolojik dünyalarını inşa ederdi.

Görüldüğü gibi İbn Nüceym salgın karşısında dinî tedbirler konusunda İbn Hacer gibi rivâî metinleri dikkate almış ve İbn Hacer'e mukabil o, metinleri fikhî yönden yorumlamıştır. Ayrıca İbn Nüceym, İbn Hacer'in aksine bir alt başlıkta görüleceği üzere tıbbî tecrübelerle de iştaret etmiştir.

Sıhî Tedbirler

İbn Nüceym "Taun sebebiyle ölenin, Taun'un zuhur ettiği yerdeki kişinin ve Taun'un zuhur ettiği yere giren" kişilere dair hükümler başlığında mezhebî tartışmaları anlatır ve ortaya çıkan genel kanaatin hastalığın çıktığı yerde meskûn olan insanların "hasta" gibi düşünülerek tasarruflarına engel olunacağını -bir nevi karantina- ifade eder.⁷¹

Peki, Taun/veba inen bir belde halkı ne yapmalıdır?

1- İşin özü, veba zuhur eden beldenin sakinleri savaş meydanında ön safta mevzi tutmuş asker gibi teyakkuzda olarak (ke'l-vâkıfne fı's-saf) evinde meskûn halde karantina halinde bulunmalıdır! Adeta serhat boylarında mevzi almış askerin takındığı teyakkuz halini kuşanmalıdır. Yaşadığı beldede henüz somut bir veba hastalığı zuhur etmemişse kişi sağlam bir adam gibi güçlü bir psikoloji ile donanmalı ancak herhangi somut bir vaka ortaya çıkınca da kendisine her an hastalık sirayet edebilir şeklinde teyakkuzu içeren bir bilince sahip olmalıdır.

2-Somut veba olaylarının zuhur etmiş olduğu bölgelere girilmemeli ve girilmesine kolluk güçlerince engel olunmalı böylece hastalıkla izole hali gerçekleşmiş olur.

3-Veba pandemisine karşı alınacak sıhî tedbirlerin dinî meşruiyeti haiz olan uygulamalar olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Böylesi dinî meşruiyet zeminine oturtulmuş olan veba pandemisine ilişkin tedbirler bağlamında alanında uzman tabiplerin (tabib-i hâzık) sözlerine kesinlikle uyulmalı ve onların sözlerinden dışarı çıkılmamalıdır. Tabib-i hâzık niteliğine sahip uzman

⁶⁹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 332.

⁷⁰ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 332.

⁷¹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 333.

doktorların önermiş olduğu yeşillikler bolca tüketilmeli, gıda tüketimine dikkat edilmeli, spor yapma faaliyetleri ayarlı olmalı, bol bol banyo ve temizlik yapılmalı, sükûnet haline geçilmeli, şiddetli hareketlerden kaçınılmalıdır. Ayrıca mikrobik ortamlardan uzak durularak ağız ve burun yoluyla pis havaların teneffüsünden ısrarla kaçınılmalıdır.⁷²

4-Tabib-i hâzık olmanın ötesinde Orta çağ İslam tıbbının zirve isimlerinden olan ve Batlıların dahi otoritesini teslim etmiş olduğu “Avicenna” ismi ile kendi ülkelerinde eserinden istifade etmiş oldukları Ebû Ali İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) koruyucu tedavi önlemleri ile birlikte fiili tedavi yöntemlerine fiilen uyulmalıdır. İbn Sînâ'nın belirlemiş olduğu tedbir ve tedaviler bağlamında şunlara uyulmalıdır: “Taun hastalığına duçar olmuş kişiden ilk önce kan akıtılmalı (tahlil diyebiliriz), böylece kanda dolaşan mikroplar bünye içerisinde donmamış ve dışarıya tahliye edilmiş olur. Zira içeride kalan zehirli ve mikrobik kanın kişiyi zehirlemesi ihtimal dâhilindedir. Kan alma işlemleri gerekli ise dikkat ve özenle hacamat uygulaması yapılabilir. Böylesi bir hastalığa duçar olmuş kişiye sirke, su, gülyâğı, elma suyu ve melisa çiçek özütü ile ıslandırılmış (kolonya vb.) yumuşak masajlar uygulanabilir. Yine vakit müsait ise kismaya zorlanmalıdır. Ayrıca vücut mizacı demek olan “halat/ahlât-ı erba (dört karışım)”dan oluşan dengenin (yaşlık-kuruluk-sıcaklık-serinlik) sürekli dengelenmesi için yoğun müdahaleler yapılmalıdır. Bunlara ilave olarak hastanın kalp ritminin ahengi için hastaya güzel kokular koklatılmalıdır”.⁷³

5-Son olarak İbn Nüceym, hastalık olan mekândan uzaklaşılmasını, bunun dini bir sorumluluk olduğunun yadsınmaması gerektiğini vurgulayarak genelde toplumsal bilince mazhar olmuş Hz. Ömer'in Şam vebası ile karşılaştığında söylemiş olduğu “Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyorum” ifadesi yerine delil olarak Hz. Peygamberin yıkılmak üzere olan duvardan şiddetle uzaklaştığını ve “E-tefirru min kazâillâh- Firâî eyzan ilâ kazâillâh” (-Allah'ın kazasından mı kaçıyorsunuz yâ Resulallah şeklinde şaşkınlık içeren sorulara karşın -evet Allah'ın kazasından yine Allah'ın kazasına kaçıyorum!) dediğini nakleder.⁷⁴ Ayrıca İbn Hacer'in ifadelerine göre böylesi durumlarda insan iki asla istinad etmelidir. Bu iki asıldan birisi kaza ve kadere tevekkül ve teslim ikincisi ise kişinin kendi kendisini tehlikeye atmamasına matuf ihtiyatlı davranmak/karantina (hîyatün), tedbir ve dikkattir.⁷⁵ Parantez içi kelimenin sözlük anlamına bakıldığında “şehrin etrafını çevirmek, korumak, gözetmek, kuşatmak gibi anlamlar” göze çarpmakta dolayısıyla bu

⁷² İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 334.

⁷³ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 334.

⁷⁴ اتفر من قضاء الله تعالى فقال عليه الصلاة والسلام فراري الى قضاء الله ايضا İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 334.

⁷⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezli'î'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 287.

anlamaların güncel uygulama hali olan karantinayı ifade etmesi olası bir durumdur.

Ancak İbn Nüceym'in İbn Sînâ üzerinden nakletmiş olduğu sıhhî tedbirlerin o günün şartlarında güncel ve muteber çözümler olduğu yadsınamaz bir gerçek olsa da onun önermiş olduğu mezkûr çözümlerin günümüz dünyasında genel-geçer tedavi yöntemleri olarak kullanılmayacağı açıktır. Bu yüzden mezkûr tedavi yöntemlerini İslam dünyasının kendi dönemlerine ait tarihsel tecrübeleri olarak görmek yeterli olacaktır. Ayrıca bu tecrübelerin günümüz tıp bilgisi ile paralellik eden taraflarını öne çıkarmak, böylesi salgınlar karşısında Müslüman toplumların takınmış oldukları tavırların erken dönemlerde alınan ciddi bir mesafe olduğuna dair bir bilincin oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Salgında Ölenlerin Hükümü

Peki, kitlesel yaygın salgın hastalıklarda ölen kimselerin dini hükümü nedir? Genel ve kitlesel pandemik durumların ortaya çıkarmış olduğu olağan dışı hallerin hem tıbbi hem dine bakan yönleri olması gayet doğaldır. Beden ve ruhî hayatıyla bir bütün olan insanın ibadet hayatı, hastalık nedeniyle ölüm gibi acı ve soğuk gerçekle karşı karşıya kalmış ve emanetini teslim etmiş olan kulun "dinî hükümü" ne olacaktır, sorusuna İbn Nüceym ve İbn Hacer böylesi bir imtihanla karşılaşan ve teslim-i ruh etmiş mümin kişilerin savaş meydanındaki asker gibi "şehit" olacağını ifade etmektedirler. Nitekim konuya dair Hz. Peygamber'den "Taun hastalığının çıktığı yerde yaşayan kişi kendisine hastalık ulaşmayacağı kanaatine sahip olarak ve tedbirini alarak bekler de sonrasında ona Allah'ın takdir etmiş olduğu ölüm ulaşırsa o kişi aynen şehit gibidir" hadisi varit olmuştur.⁷⁶

Sonuç ve Değerlendirme

İnsanlık tarihinin yaşamış olduğu beşerî kaynaklı acılar, tabiat kaynaklı korkular, sıhhî kapanmalar konusunda Müslüman aklının üretmiş olduğu tedavi ve tedbirler kendi dönemleri için dönemsel sıhhî bir çaba kabul edilmekle birlikte sonraki dönemler için paha biçilmez bir tecrübe olarak görülmelidir. Müslüman aklın Mısır-Suriye ve Hicaz ekseninde üretmiş olduğu tecrübelerin bir din âlimi kalemiyle günümüze aktarılması dinî, medenî, sıhhî ve kültürel açıdan önemli bir tecrübe ve kaynak olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca Müslüman aklının kendinden önce üretilmiş olan insanlık birikimi ile senkronize olmuş olduğu hususu da not edilmelidir.

İbn Hacer ve İbn Nüceym tedhiş, korku ve tedirginlik üreten sağlıkla ilgili genel ve yaygın içe kapanma hallerini maraz-ı umumi olarak nitelemişlerdir. Ayrıca İbn Nüceym, günümüz ifadesi ile pandemik durumları, tabîî afet ve

⁷⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezli'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*, ts., 196; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 333.

fiziksel olayları nevâzil kavramı altında ele almış ve her ikisine dair dinî, biyolojik ve psikolojik ayrı ayrı tedbir ve tedavi şekilleri zikretmiş, tıbbî olan salgın hastalıklar için İbn Sinâ örneğini zikrederek tıbbiye ve bilime işaret etmiştir.

Yukarıda bahsedilen pandemilerin İslam tarihindeki tarihsel süreci ile diğer toplumlarda yaşanan pandemi süreçlerinin kronolojileri birleştirilerek “tarihî pandemi haritaları” çıkarılabilir. Dolayısıyla geçmiş pandemilerle günümüz pandemileri arasında müştereklikler dikkat çekmekte, hastalığın bulunduğu insanların sosyal statüleri arasında benzerlik bulunmaktadır. Yani bir diğer ifadeyle her iki pandemi türü insanların statülerini eşitlemiş olmaktadır (fesâvâ). Bu müştereklikler bağlamında klasik salgınlarda geçen “Tâ’unu gurâb (Karga virüsü)” ifadesi günümüzdeki kuş gribi, domuz gribi gibi vakaları hatırlatmaktadır. Ayrıca metinlerde geçen (hîyatün) ifadesi karantınayı anımsatmakta, geçmiş ve günümüz arasındaki ortak tedbirlere işaret etmektedir. Yine virüsün niteliği, çıkış zamanları (kışın sonunda baharın başında) ve ölüm şekillerindeki benzerlikler önemli bulgulardır.

Klasik dindarlık anlayışının salgın hastalıkları yorumlamasında kaza-kader, günah, toplumlar arası fesat, şikak, nifak gibi *dinî algular*; ayrıca siyasi iktidarlar üzerinden okuma gibi *antropolojik bulgular* dikkat çekmektedir.

Yukarıda zikredilen uygulamalar sadedinde böylesi kaotik zaman dilimlerinde namazlarda “kunut okuma” uygulamasını Diyanet İşleri Başkanlığı’nın toplumsal paydaşları ikna ederek uygulamaya sokması hem bir sünnetin hem de geleneğin devamı için hayırlı bir hizmet olacaktır. Şimdiye kadar benzeri görülmemiş şekli ile evrenimizi kaplayan pandemi vakiası karşısında din-bilim-devlet-millet dayanışmasının ne kadar önemli olduğunu bizat ve bil fiil yaşayan ülkemizde makale metni içeriği bağlamında “Diyanet”in salâ ve dualarla pandemi sürecinde rol alarak vatandaşların manevi hayatını güçlendirmesi takdire şayan bir gelenek olarak tarihe kaydedilmelidir. Ayrıca nispeten kadük kalan bu güzel uygulamanın daha müessir olarak nasıl tatbik edileceği hususunda biraz daha kafa yorulması gerekmektedir.

Son olarak makale, İslam toplumlarında ortaya çıkan salgın günlerinden günümüze dönük devlet otoritesi ve devletin aldığı/alacağı tedbirler konusunda önemli doneler barındırmaktadır. Örneğin devlet otoritesi ve müdahalesi bağlamında Memlûkler döneminde hac yolunun kapatılması, cenaze tekfin/tedfini ile uğraşanların ve bu malzemelerin satışını yapanların “işlemlerin fiyat rayıcı” ile oynaması üzerine devletin olaya el koyması ve hemen akabinde vakıflar inşa ederek olayı seyrine koyması not edilmesi gereken önemli eylemlerdendir. Yine salgın günlerinde kefen fırsatçılığı yapanların şahitliklerinin kabul edilmeyeceği şeklindeki İbn Nüceym fetvası din-devlet dayanışmasına örnek teşkil etmektedir. Bu yönüyle günümüz pandemi sürecinde

devletin sokağa çıkma yasağı ilan etmesi, belli meslek gruplarının mesai saatlerini artırması vb. müdahaleleri ve halkın bu tedbirlere mütemadiyen uyması siyasi ve dinî (fıkhi) bir sorumluluktur.

Kaynakça

- Ergin, Ali Şakir Ergin-İsmail Durmuş. "İbnü'l-Verdî, Zeynüddîn". *TDV*. 21/239-240. İstanbul: TDVDİA, 2000.
- Ayaz, Fatih Yahya. "Mısır ve Suriye'de Kurulan Devletler (Memlükler)". *Müslüman Türk Devletleri II*. ed. Mehmet Şeker. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Berki, Ali Himmet. *Mecelle*. İstanbul: Hikmet, 3. Basım, 1982.
- Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Ötügen, 7. Basım, 2014.
- Hamevî, Ahmed b. Muhammed el-Mısırî. *Ğamzû 'uyûni'l-beşâ'ir 'alâ mehâsini'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. Lübnan: Dâru kütübî'l-ilmîyye, 1. Basım, 1405.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*. thk. Ahmed Isâm Abdülkâdir el-Kâtib. Riyad: Dâru'l-âsıma, ts.
- İbn Kesîr. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Ali Şîrî. Dâru ihyâi türâsî'l-Arabî, 1. Basım, 1408.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahrü'r-râ'ik*. Lübnan: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1. Basım, 1997.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. Lübnan: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 3. Basım, 1437.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *Resâ'ilü İbn Nüceym el-İktisâdiyye (er-Resâ'ilü'z-Zeyniyye fi mezhebi'l-Hanefiyye)*. thk. Merkezü Dirâseti'l-fıkhiyye ve'l-iktisâdiyye. Kahire: Dâru's-selâm, 1. Basım, 1999.
- Kâtîp Çelebi (Hacı Halîfe). *Keşfü'z-zunûn*. Beyrut: Dâru ihyâi türâsî'l-Arabî, 1. Basım, ts.
- Özen, Şükrü. "Furûk". *TDV*. 13/223-227. İstanbul: TDVDİA, 1996.
- Temel, M. Kemal. *Gelmiş Geçmiş En Büyük Katil: 1918 İspanyol Gribi*. İstanbul: Betim, 2015.
- Star.com.tr/Acik-Görüş," Savaş Zamanı Salgın, Salgın Zamanı Savaş". Erişim 17 Nisan 2020. <https://www.star.com.tr/acik-gorus/savas-zamani-salgin-salgin-zamani-savas-haber-1531969/>
- Majles Alukah/El-Meclisü'l-İlmî. "Tuhfetü'r-râğibîn fi beyâni emri't-tevâin". Erişim 3 Mayıs 2020. https://www.alukah.net/manu/files/manuscript_7844/thft-al-raghbyn-fy-byan-amr-altawaein.pdf

The Views of Ibn Nucheym and Ibn Hajar About The Epidemic From The Path of A Fiqh Text (Extended Abstract)

Although there is a common belief that these mentioned epidemics affect people biologically and physiologically in terms of life, security and food; it is obvious that these kind of conditions are not just related to biology but they are also in relation with people's psychological, spiritual, and religious lives literally.

The humanity have experienced health with diseases, peace with war, welfare with disturbance, and hope with hopelessness simultaneously from the beginning to present. These mentioned contrasts sometimes occur in form of diseases since they are related to people's health, sometimes in form of wars, chaos, threats, and boundary violations since it is a threatening factor for security of people, and sometimes in form of floods, earthquakes, tidal waves etc. which are nature-induced.

Without no doubt, there are so many types of epidemics, which are mentioned with their names and descriptions in history books. While discussing the subject, the referred sources have been mentioned in order to understand the core and the content of the epidemic which Ibn Nucheym, who is directed a question about "Tâ'un" (plague causing mass deaths) has in mind; and the work of Ibn Hajar, which is the main reference text among them, has been referred. With that way, it has been tried to describe what the epidemic is and explain its path.

Therefore, this article includes the following parts: Ibn Nucheym and his socio-cultural and religious environment, context of the subject matter, the main works and authors, which Ibn Nucheym has referred while discussing the topic, the famous Tâ'un (epidemics) in Islam history, the world tour Tâ'un (epidemics) and its literature in Islam history, the extent of epidemic and common fears, the religious judgment about the people who die in epidemics, health cautions, the collection of virtues in chaotic situations, and the result.

The humanity has faced to human-induced sufferings such as wars, slaughters, plunders, and lootings; nature-induced fears such as earthquakes, floods, and storms; and sanitary and biological extremes such as plague, cholera, and pestilence. The remedies and precautions which Muslims have produced against these types of fears, terrors, concerns and introversions are not just seen as a periodical sanitary effort for their own terms, but also they should be seen as priceless xperiences for next terms. The transfer of the experiences produced by Muslims, who are members of Islam, which is the last and youngest religion in human history with respect to other religions, on the axis of Egypt-Syria and Hijaz, where the ancient civilizations of human history flourished and lived about five hundred years ago, with the work of Ibn

Nuceym through a religious scholar, should be considered as an important experience and source from religious, civil, sanitary and cultural perspective. Also, it should be noted that Muslims' reason in that subject is synchronized with the accumulation of humanity produced before it.

As well as the common and prevailed cases of introversion, which generate terror, fear and anxiety; Ibn Nuceym regards "pandemic situations" with today's expression, which he described as common diseases (maraz-ı umumi) as flu (nawazil) and mentions the religious, biological and psychological measures and precautions separately for both. Also, he attracts the attention on medicine and science by giving the example of Ibn Sina for medical epidemics.

Historic pandemic maps can be drawn by combining the historical process of the mentioned epidemics in the text in the history of Islam with the chronologies of the pandemic processes experienced by other societies.

The common properties of past and present pandemics is remarkable and the manner of death and social status of people infected with these diseases are also similar. These epidemics emerge through smell, in form of seedling, which is in the size of a grain of wheat in armpits and crotches, in form of a boil behind the ear and cucumber-like boil on the hips, and finally some people die by vomiting blood. Both of these pandemic styles equalizes the status of people in Islam.

The expression of crow virus (Tâ'unu gurâb), counted as one of the classical epidemics, reminds us of such cases as bird and swine flu today. The expression of "hîyatâtün" used in the texts reminds us of quarantine.

Besides the anthropological finding such as reading over political powers, such religious conceptions as sin, inter-communal mischief, hypocrisy and discord in reading epidemic diseases in classical religious understanding draw attention.

The nature of the virus, the times of outbreaks (at the end of winter-at the beginning of spring), and the commonalities in manner of death are important findings.

In the light of applications mentioned in the article, Presidency of Religious Affairs' implementation of praying with "Kunut" by convincing social stakeholders in such chaotic conditions will be a beneficial service for both the continuation of a sunnah and a tradition.

In our country where how much religion-science-state-nation's cooperation is important against the pandemic situation is experienced literally, it should be noted in history as an admirable tradition in the context of the content of the article that Presidency of Religious Affairs' strengthening spiritual

lives of citizen by having a role with pray and sala (Islamic knelling) implementation. Also, it should be thought that how to make more effective this beneficial implementation which has relatively lost its real value.